

ȘI DOMNII SE SCHIMBĂ, NU-I AȘA?

Ne-am obișnuit nefiresc de mult cu formula paremiologică „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor”. Este de ajuns să-l auzim pe cineva rostind această vorbă „de duh”, pentru a-i înțelege năduful de om cu scaun la cap, aruncat asupra țaranului român, prost între proști, care nu are nici cea mai mică idee despre cursul istoriei; stă de o parte în anonim și, cu nepăsare mioritică, așteaptă răbdător, la umbră de codru verde, să-i vină toate de-a gata. În jurul lui nu se petrec evenimente vii și antrenante, mămăliga nu explodează, iar când încearcă să intre în lume, nu mai știi dacă îl ai în față pe Dănilă Prepeleac sau pe Păcală. Nu ținea nici pe timpurile sîngeroase ale cruciaților și ale turco-tătarilor, nu ține situația nici în vremurile noastre, la fel de crunte, ale economiei de piață.

Dar pe lângă replicile de ocazie, comode și persiflante, s-au ivit, de data aceasta în sprijinul țaranului, teorii serioase, savante, de filosofia culturii, adesea convingătoare și cu argumente imbatabile. Una este cunoscuta teză a „boicotului istoriei”, pusă, cum se știe, în circulație cu autoritate științifică de Lucian Blaga. Ar fi de crezut că țaranul de la deal și de la vale lasă pe seama altora plăcerea prea laică a domniilor și a decapitărilor de curte. Are mai mult folos sufletesc atunci când privește din zăriștea mitului spectacole cosmice, împreună cu prietenii și cu rudele. De asemenea, Mircea Eliade încerca să-și dreagă vocea pe portativele unei înțelegeri mai largi și umaniste. El identifica un element sacrificial în pacifismul, să spunem, constrîns de împrejurări al carpaticilor (teză batjocorită de unii și de alții); și recunoștea, totodată, capacitatea de valorizare și de re-valorizare a suferințelor îndurate, în orienturile întinse și întăritoare ale spiritului.

Sînt întru totul de acord cu ce-au spus marii mei înaintași. Strîmbe din nas cine-o vrea. Nu-mi rămîne decît să mă aliez, aducînd doar cîteva aspecte noi, chiar și unele corecții. Tocmai proverbul citat poate da un curs interesant ideilor cu prilejul acestei discuții. Partea curioasă este că, privit la modul necondiționat, așa cum se află depozitat în colecții și cum circulă în vorbirea curentă – „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor” – favorizează înțelesul negativ al problemei. Se crede îndeobște că microtextul a rămas la acest nivel restrictiv: țaranul nu are percepție și aderență la fenomenele istorice; orice schimbare cu încărcătură evenimentială îl lasă indiferent; cine se implică în fapte ce țin de memorie și de cronologie dă dovadă de sminteală de minte: „bucuria nebunilor”. Este o lectură superficială. Proverbul în discuție are o istorie mai lungă. De aceea trebuie să ținem seama de ea în totalitate, pentru a surprinde straturile de înțeles încifrate în cele două corpuri de gîndire: „schimbarea domnilor” – „bucuria nebunilor”.

Primul corp poartă cheia înțelesului; cu condiția să cunoaștem valoarea semantică a cuvîntului *domn*. Dacă este vorba de accepțiunea comună, din apelativul banal „domnul X”, discuția nu prezintă interes: într-adevăr, nu se găsesc

motive ca „schimbarea” să afecteze în chip major starea lucrurilor privită în normalitatea ei. În cazul în care *domnul* reprezintă o treaptă ierarhică de stat, o valoare morală și umană îndrăgite, nu un nume oarecare, problema capătă greutate și dimensiune. Al doilea corp al microtextului, „bucuria nebunilor”, intră și el în rol, însă pe o nouă cale de înțeles.

Să observăm mai întîi că formula paremiologică „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor” nu se aplică oricînd și oriunde. Stă mărturie istoria cuvintelor. Cu deosebire în textele vechi, fie laice, fie religioase, cuvîntul *domn* avea un regim privilegiat, cu reglementare mai strictă decît în elaborările folclorice. Repet: nu i se atribuia oricui și la întîmplare. Iată un exemplu: „Drept aceiași nimeni să nu să înșale și să să amăgească gîndindu că doar are cevași întru înțelepția și vrednicia sa. Că toate sîntu ale lui Dumnezeu și de la Dumnezeu sîntu dăruite oamenilor, ca să-i mulțumească cu frică și cu cutremur, măcar că ar fi împăratu, măcar domnu, măcar boiaru, măcar sărac, măcar mișel, cu multă mulțumire să laude pe Dumnezeu în toată vremea, de toate de ce ne-au dat, pentru că suntem datori să-i plătim lui Dumnezeu pentru ce ne-au dat și ne-au dăruit. Deci vă păziți și vă nevoiți ca să îngăduiți bine lui Dumnezeu și să împărățiți cu dînsul și să viețuiți”¹.

Am apelat cu intenție la *Învățăturile lui Neagoe Basarab către Fiul său Theodosie*. Scrierea este destinată învățăturii, cum ni se spune la școală, adică stabilirii de reguli de comportament religios și moral, aceleași pentru toată seminția omenescă, de sus pînă jos. Se arată la vedere atotstăpînirea teo și cosmocentrică a lumii. Domnitorul, ca să fie domnitor și să domnească în spiritul divinității, este *ales* și numai *ales* prin lege sacră și de taină, necunoscută de muritori (pentru a fi contestată). Împreună cu fratele său gemelar (*patriarhul* în cazul împăratului bizantin, *mitropolitul* la primii voievozi români, *sihastrul* în legendele moldovenești despre Ștefan cel Mare), domnitorul este un slujbaș al cerului, al lui Dumnezeu și al omului, situat pe cea mai înaltă treaptă a ierarhiei pămîntești, pomenită și de Neagoe Basarab: *împărat (=domnitor), boier, sărac, mișel*. El stă în imediată apropiere de Dumnezeu ca *ales* și ca *slujitor*. Știe însă că, om fiind, deci supus greșelii, în orice clipă îl așteaptă fie răsplata, fie pedeapsa. Scrierea nu-i aparține. Ea preexistă. Domnul (Domnitorul) o primește ca dar și o transmite întocmai. Atîta tot. Textul „atribuit” lui Neagoe Basarab e suprasaturat de citate, de istorioare, de pilde. Nicăieri nu se întrevede afișat orgoliul de autor, simțul de proprietate, pretenția că „semnatarul” ar lansa o idee proprie, fie și în sensul lui Luther. Scrierea este, în fapt, voce.

În contextul dictat de ideea teocentristă a domnitorului *ales* nu încapă proverbul „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor”. Cine ar provoca schimbarea și cui i-ar fi dat să se bucure? Dumnezeu nu schimbă, El pedepsește; dar o face cu atîta strășnicie că naște cutremurare pe toate treptele ierarhiei

pămîntești. Așa ne spune scrierea. Fiecare este slujitor în treapta lui, nu numai Domnitorul, iar pedeapsa, indiferent de unde cade, devine pilduitoare pentru toți și cu efecte benefice. Se spune în finalul pasajului citat: „... Și vă nevoiți ca să îngăduiți bine lui Dumnezeu și să împărățiți cu dînsul și să viețuiți”. Este surprinzătoare această propoziție în spiritul ei religios și profund adamic. Împărțirea în trepte nu înseamnă ruptură, fragmentare, ci precizarea anatomică a unui organism viu, destinat să funcționeze puternic. Unitar și în doi timpi; Dumnezeu nu se comportă ca un tiran. El este un „purtător de grijă”; îi dăruiește pe oameni cu sfaturi și legi utile, iar ei, în ce îi privește, vin în întîmpinare, adică „se nevoiesc” să-l ajute („și să împărățiți cu dînsul”), în opera de continuare a cosmogenezei. Se vede treaba că tot Domnitorul ducea greul. El avea o față întoarsă cu mulțumire spre Dumnezeu, ca slujitor și ca o linie de demarcație (în anumite religii asiatice, împăratul era recunoscut ca fiu al cerului din momentul alegerii); dar îi slujea, din același îndemn divin, și pe aceia aflați pe treptele de jos ale propriei ierarhii. Cu siguranță, pe unii îi pedepsea, însă o făcea cu înțelepciunea pe care i-o dăruia Dumnezeu.

Scrierea pusă pe seama lui Neagoe Basarab a rămas, într-adevăr, o carte de învățătură și de inițiere a tinerilor candidați la domnie, în tainele conducerii, sub ochiul ocrotitor al divinității. În baza ei se lămuresc astăzi unele măsuri administrative domnești din trecutul mai îndepărtat, altfel de neînțeles dacă facem uz de canoanele obișnuite gîndirii moderne. Am mai semnalat și cu alt prilej eroarea pe care o face Daniel Barbu în *Trădarea la români* atunci cînd vorbește despre Constantin Brîncoveanu. Domnitorul este judecat în termeni aspri pentru motivul că „l-a iertat” pe unul dintre adversarii săi de temut, un jefuitor după cît se pare, în loc să-i zboare capul cu sabia. Ba l-a pus și la masă, înconjurîndu-l cu onoruri și fără să-i pese de societatea de la curte, care, de altfel, n-a reacționat în nici un fel. În fapt, alta era legea morală. Și Dumnezeu iartă, cu atît mai mult domnitorul, doritor să dea pildă celor din jur, ca ales ce este și mandatar al spiritului divin. Uneori iertătorul îl așază pe împricinat la masă și-l hrănește (slujește) personal, ca pe un nou născut. Impulsul moral se află în Sfintele Evanghelii, de care voievozii români au ținut seama de multe ori. Nimic mai simplu pentru Constantin Brîncoveanu decît să facă semn armașului. Cu siguranță, a avut mai mult de cîștigat în autoritatea sa domnească arătîndu-se mărinimos și, poate, cu păcătoasă fală omenească printre curteni.

Să revenim asupra aspectelor comportamentiste. Antropologia teologică de la începutul și mijlocul epocii feudale a premers într-o oarecare măsură modalități de abordare pe care le regăsim la istoricii moderni, de prestigiu, din seria Analelor, îndeosebi la generația mai nouă, a lui Le Goff și Duby. Este de reținut înaintea de toate interesul comun pentru identificarea tipurilor umane reprezentative. În sumarul cărții *Omul medieval* (volum coordonat de Jacques Le Goff, Polirom, Iași, 1999) se ține cont de următoarea tipologie antropologică: *Călugării, Războinicul și Cavalerul, Țăranul și muncile cîmpului, Orășeanul, Intelectualul, Artistul, Negustorul, Femeia și Familia, Sfîntul, Marginalul*. Sumarul la *Omul roman* (Andrea Giardina, Polirom, 2001) distinge: *Cetățeanul și Omul politic, Preotul, Juristul, Soldatul, Sclavul, Libertul, Țăranul, Artizanul, Negustorul, Banditul*.

Împărțirile pot fi discutate, și pentru un caz și pentru celălalt: repetiții, interferențe, răsturnări de ordine. Nu asta interesează, ci faptul că planul demografic cuprinde o mare varietate de categorii, de sus pînă jos, de la împărat la sclav, de la marele preot la individul certat cu toate legile. Sîntem departe de statul ideal preconizat de Platon sau de formele administrative ale dacilor, unde erau reținute cu interes doar trei-patru clase de bază și utile.

În scrierea lui Neagoe Basarab, „omul feudal”, dacă ar fi să mimăm titlurile consacrate ale autorilor apuseni, poate fi conceput după următoarea schiță antropologică, cu respectarea ierarhiei specifică vremii: Domnul (Voievodul), Boierul, Săracul, Mișelul. Istoricul de profesie s-ar vedea nevoit să aducă necesare corecții, ținînd cont de conținutul vieții carpatice, structurată pe principii religioase (răsăritene) și agro-păștoarești: Domnul (Voievodul), Preotul, Curteanul (Logofătul, Vornicul, Paharnicul, Coconul domnesc), Militarul (Hatmanul, Pîrcălabul, Comisul, Spătarul), Păstorul, Agricultorul, Pădurarul, Prisăcarul. Viața feudală de curte și de țară era riguros organizată, cel puțin în primele trei secole de la întemeierea Țărilor Române.

Neagoe Basarab a alcătuit o schiță sumară și puțin practicabilă, dacă ar fi s-o raportăm la modelele elaborate de istoricii de astăzi. Ea poate fi reținută, totuși, ca valoare de document. Aș găsi o explicație: autorul i-a dat o notă accentuată religioasă și, aș zice, civică, din cauza pericolului turcesc, prezent deja la Dunăre. Drept urmare, autoritatea voievodului se cerea întărită prin Biserica. Iar categoria Boierime, nepotrivită aici, pentru că nu se înfățișa funcțional, acoperă discret, diplomatic și strategic elementul curtean și elementul militar, exact ceea ce constituia temelia statului. Săracul și Mișelul sînt invenții terminologice din retorica textelor religioase. Pe scurt, Domnul (Domnitorul) se relevă într-o ipostază singularizată și își asumă atributul autorității. Cuvintele Voievod-Vodă sînt sinonime cu Domn. Dacă întîlnim formulări convenționale de tipul „Domnul Dumnezeu”, „Domnul Ștefan-Vodă”, înseamnă că *Domn* reprezintă semnul de legătură dintre Dumnezeu și Voievod. Amîndoi slujesc, mai precis, „poartă de grijă”, creștinește și sacrificial: unul în cer, celălalt pe pămînt.

Primii cronicari respectau și ei nomenclatorul terminologic și comportamental al vremii lor. Regula generală era ca Domnul (Domnitorul), cel predestinat domniei, adică să conducă (domnească) și să slujească, să provină dintr-o familie (viță, dinastie) prestigioasă, vestită prin fapte de arme. Originile acesteia se pierdeau în legende heraldice și în credințe religioase. Curtea era militarizată și structurată pe roluri și competențe recunoscute numai de Vodă: Logofăt, Hatman, Pîrcălab, Vornic etc. Boierul ca „boier” nu figura în schema funcțională a aparatului de Curte. El era un element decorativ, îngăduit de Vodă, oaspete, liber profesionist ori dizident (uneltitor). Dacă Domnitorul folosea formula „boierii mei” (uneori cu înțeles de „sfetnici”), asta făcea parte din vorbirea convențională, dar nu avea acces în documente. În *Letopiseșul* lui Grigore Ureche găsim acest titlu de capitol: *Domniia feciorilor lui Ștefan Vodă*. Numele de *domn* era pus în rol numai după înscăunare. Neagoe Basarab serie învățăturile pentru „fiul” său Theodosie, „așijderea și pre alți carii vor fi în urma lui de Dumnezeu unși, încoronați Domni și biruitori Țării

aceștia”². Cum am spus și cum se vede, titlul de Domn (Vodă) vine de sus ca un dar. Funcția a căzut cu vremea, iar cuvântul a intrat în limbajul colocvial, depărtându-se de înțelesul unic pe care îl avea în timpul eroic și original.

Tot la Grigore Ureche, titlurile de capitole dau impresia de formule matematice privind plasamentul cuvântului și rigoarea semantică. Cuvântul regent *domn* nu apare în situații echivoce, deși are tendința să se detașeze cu un aer de ceremonialitate. Titlurile sînt inscripții rezumative. Textul care îi urmează, în subordine, pare o simplă repetiție. Cronicarul nu este un narativ. Titlu: *Al doilea războiu a lui Ștefan Vodă cu al Radului Vodă la Izvorul Apei, leatul 6981 noemvrie 8. Varianta* transpusă în textul narativ: „Și întrîndu Ștefan Vodă în Țara Muntenescă, să gătia de războiu Radului Vodă. Ci văzînd Radu Vodă că nu-i va putea sta împotriva, în 18 ale lui noemvrie au dat dosul cu oastea sa și s-au dus la scaunul său, la Dîmbovița”³. Alt exemplu. Titlu de capitol: *De domnia lui Ion Vodă, ce-i zic Armeanul, carile mai apoi turcii l-au rupt în doao cămile 7078*. În continuare ar trebui să se respecte promisiunea făcută, anume dezvăluirea unor momente din domnia și din tragedia eroului. În realitate, cronicarul se rezumă la încă o propoziție care dă impresia, prin informația succintă, de alt titlu: „Acest Ion Vodă unii zic că au fost ficior de armean, alții zic că au fost ficior unui Ștefan Vodă”⁴. La fel: *De moartea Radului Vodă și de moartea lui David mitropolitul și de domnia Mihniei Vodă*. În titlul citat se enunță trei teme narrative, ca apoi să fie repetate, cu aproximativ aceeași economie de cuvinte, în chip de saga istorică: „Vă leato 7016, după Paște, murit-au Radu Vodă, domnul muntenescu și pre urma lui au stătut la domnie Mihnea Vodă, carile au tăiatu boiarii.

După aceeaia, în anii 7017 aprilie 1, pristăvitu-s-au David mitropolitul”⁵. Se moștenește stilul Analelor putnene. Acolo (și tradiția s-a păstrat) era respectată cronologia, numele domnitorilor, arborele genealogic, funcțiile administrative. Domnul nu decapita slujitori, ci boieri, după ce aceștia se haineau. În asemenea condiții nu făcea păcate, nu se abătea de la legămîntul făcut în fața lui Dumnezeu. Așa a început să se constituie „conștiința istorică”.

Miron Costin se păstrează în aceleași cadre. El aduce ca noutate ideea de suferință, mai curînd de năpastă, cu care neamurile rele, nu Dumnezeu cel milos și bun, se abăteau asupra bieților români: „Însă noi prăvim cumplite vremi și cumpănă mare pămîntului nostru și nouă”. S-a rîs de această frază cutremurătoare și memorabilă peste secole, cum că ar fi o invenție fantasmagorică ivită în mintea unui neputincios. Urmașii o reiau acuzînd cu teribilism pînă cad în ridicol, prefăcîndu-se și prefăcîndu-ne că nu „prăvim” același cumplit spectacol care se dezlănțuie și astăzi, fără întrerupere, chiar sub ochii noștri, ca o „cumpănă mare”, aducîndu-ne numai „griji și suspinuri”.

Titlul general al *Letopiseșului* dă impresia de inscripție, ca la Grigore Ureche, privind precizia funcționalismului antropologic: *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aaron Vodă încoace, de unde este părăsît de Ureche, vornicul de Țara de Gios, scos de Miron Costin, vornicul de Țara de Gios, în oraș la Iași, în anul de la zidirea Lumiei 7183, iară de la nașterea Mintuitorului Lumii, lui Iisus Hristos, 1675, meseța... dni*. Se operează cu categorii, nu cu expresii sentimentale ca în croni-

cile mai noi, de familie, de partidă boierească. Dar se lasă loc și spațiilor narative, frazărilor și construcțiilor cu subiecte tensionate, dictate de natura accidentală a întîmplărilor. Asemenea aspecte tehnice izvorite spontan din spiritul și disponibilitățile limbii afectează aura prestigioasă a titlurilor: „Să urîse muntenilor cu domnia lui Mihai Vodă, tot cu oști și războae. Ce, după fuga lui Mihai Vodă, trei dzile după război, au ședzut domnii, Ieremiia Vodă și Simion Vodă cu Zamoyschii pre loc, pînă au început a veni toți boierii Țării Muntenesti și slujitorii, priimind pre Simion Vodă domnu cu giurămîntu”⁶.

Un lucru mi se pare sigur: *domnul* ca domn încă nu devenise „obiect comic”. Formula paremiologică: „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor” nu avea, deocamdată, bază de susținere, afectivă, morală, juridică.

Proza istorică a lui Mihail Sadoveanu constituie și ea un punct de reper în ceea ce ne interesează. Autorul a restaurat cu succes multe pagini din trecutul nostru istoric, în derularea lor autentică, naturală și firească. Pot fi surprinse adesea forme stilizate de comportament și de vorbire, cu intenția de a fi depășite mimetismele supărătoare de limbaj și documentația sterilă. Îl salvează pe autor și romantismul lui istoric, predilecția pentru epocile eroice, domnia lui Ștefan cel Mare ocupînd un spațiu privilegiat. Aventura romanescă a lui Ionuț Jder se închipuie dintr-o suită de forme de inițiere în viața de curte și de cetate. Cum personajele lui Mihail Sadoveanu, indiferent de vîrstă, de categorie profesională etc., vorbesc mult, „prea mult” (Eugen Lovinescu), grija lui Ionuț este să învețe să vorbească „frumos” (nu înseamnă că nu vorbește și mult!) și să se poarte cu socoteală în toate împrejurările. Așa este îndrumat de către toți din apropiere. Fără a da impresia de rigiditate, vorbirea lui este canonizată, în spiritul documentelor. O „probă de grai” ar convinge de la sine, însă cititorului îi sînt evident apropiate personajele sadoveniene, așa că este de preferat scurtarea listei exemplificărilor măcar în acest loc.

Materialul folcloric furnizează și el elemente de reper în aproximarea momentelor istorice care au favorizat constituirea microtextului „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor”. Să fim atenți doar la selectarea formelor de cultură. Oralitatea valorifică și transpune în memorie, în viziune și în termeni proprii faptele de viață și de istorie, asociindu-se documentelor scrise, destinate să ia calea arhivei. Sînt de folos aici trei categorii de texte folclorice, toate privite în conexiune. Vom vedea că unele confirmă cronicile cu mijloacele lor proprii, mai mult, dezvăluie aderența fermă a publicului larg la viața istorică.

1. *Legendele istorice* par să aibă prioritate. Am în vedere acele texte consacrate în exclusivitate chipurilor de domnitori: Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Constantin Brâncoveanu, Alexandru I. Cuza. Ei sînt pilonii pe care se întemeiază *etnoistoria* în varianta ei idealizantă, o disciplină și un mod de valorizare a trecutului din perspectiva mentalităților, operă a multîmilor analfabete și anonime, la care își dau adeziunea și seriile de cărturari de formațiune umanistă. Istoricul anonim și multiseclar nu face cronologie strictă și nici inventar de nume la grămadă, „mari” și „mici”. El procedează selectiv, operînd cu criterii calitative, de natură religioasă, morală, juridică. Domnitorul care se abate de la aceste valori iese din

sfera de interes a anonimului, devine obiect de atac satiric („Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor”) sau este pedepsit prin uitare. Nu se poate vorbi nici pe departe de indiferență față de viața istorică, de „boicot” la întâmplare. Din contra, omul carpatic a impus modele de comportament domnesc în baza cărora a judecat faptele tuturor: „bun”, „mare”, „viteaz”, „drept”, „sfânt”. Selectarea, acceptarea, eliminarea sînt semne ale activismului, nu ale indiferentismului. Cînd Ștefan cel Mare a pierdut bătălia de la Războieni, partea de oaste „de țară” a cerut învoire, pentru scurtă vreme, să-și revadă familiile rămase în primejdie. Dar s-a întors repede, cum promisese, să ajute Domnului și țării. Numai așa a putut Voievodul să-i urmărească pe invadatori pînă la Dunăre, provocîndu-le mari pierderi.

2. În aceeași istorie paralelă se înscriu *baladele de curte feudale*. Acestea părăsesc tonul apologetic, triumfalist și convențional din *legende* (cu subiecte istorice) și adoptă poziții conflictuale. Domnitorul ia aici chip de tiran. El nu se mai lasă mlădiat de vocea divinității, uită de îndatoririle generoase, se angajează în acțiuni partizanale, de grup, ca unul care simte, pentru sine, avantajele puterii. Citabilă mi se pare balada *Dobrișean*, din colecția lui G.Dem. Teodorescu, originară, se pare, din Cîmpia Dunării, dar cunoscută în toate colțurile țării. Domnitorul este un Mihnea, confrate, în imaginar, cu „cel rău”. Textul narat și cîntat începe așa: „Foicică trei sulfine./ Ascultați, boieri, la mine/ Să vă spun un cîntec bine!/ În oraș, în București,/ La casele mari, domnești./ În curte la Mihneavodă./ Nemerit-a./ Popsit-a./ Măre, trei moșnegi bătrîni./ Cu barbele pîn’ la brîni./ Cu căciuli la subțioare./ Cu vîsele la spinare”⁷. Sînt trei intriganți. Ei se înfățișează la Curte pentru a dezvălui secretul că s-a ivit un concurent periculos la domnie. Mihnea intră în panică și se pregătește să-l execute pe adversar. Sîntem departe de ideea domnitorului „ales” („uns”), slujbaş al cerului și frate gemelar cu primul prelat al țării. Nici Curtea domnească nu mai are aspectul de cancelarie combinată cu fortificație militară, cu funcționari bine instruiți, cu împetrișare de hatmani, pîrcălabi, spătari. Cei trei vestitori ai complotului poartă măști de boieri și de sfetnici; cu siguranță, dispun de averi colosale, cum se deduce după însemne. Aroganța în purtare și retorica agresivă aduc dovada că dispun de un mare ascendent asupra cîrmuitorului, așadar, putere de decizie în schimbarea ori menținerea domnitorului, oricînd în situația de a-și pierde scaunul și capul.

Balada, specie mai „nouă”, mai istoricistă și pliabilă pe evenimente concrete, ceea ce nu i se potrivește legendei, își permite să schimbe rolurile, punînd pe chipul unuia și aceluiași *domn*, cînd masca răului, cînd a binelui. Este un mod de a face teatru istoric. Asta i s-a întîmplat, de pildă, lui Ștefan (ori Ștefăniță!), cu siguranță, „cel Mare”. Nu i-au fost iertate

campaniile din Muntenia, incomode și deranjante pentru boierimea locală, în oarecare măsură turcizată, în frunte cu Radu, Țepeluș, Laiotă, ultimii complet uitați. Oricum, G.Dem. Teodorescu reține un titlu de baladă de curte, *Ștefan-Vodă*. Identificarea este greu de realizat dacă se apelează la surse vagi și poetizante: „În oraș, în București./ La casele mari, domnești./ În curte la Ștefan-Vodă./ Mare masă mi-e întinsă/ Și de mari boieri cuprinsă./ De boierii/ Sfatului./ Stîlpii/ Țarigradului/ Sfetnicii/ ‘Mpăratului’”⁸. Nu are ce căuta Ștefan cel Mare, bine cunoscut prin fapte vitejești și în slujba alor săi, printre „Stîlpii/ Țarigradului./ Sfetnicii/ ‘Mpăratului’”.

Dincolo de transcrierea unor șabloane din *Dobrișean* (sau invers) se însemnează pe fondul problemei un element nou conflictual: adversarul lui Ștefan, bănuitul Ștefan cel Mare, nu vizează, de data aceasta, scaunul voievodal, ca în *Dobrișean*, el fiind un răzvrătit social, celebrul Mihai Haiducul, pornit nu împotriva boierilor, strălucitori în hainele lor scumpe, ci a „domniilor rele”. De aceea, Vodă inițiază campania de urmărire și pedepsire a insubordonatului, în vreme ce „boierimea” și slujitorii deveniți oarecum „domni”, de rangul al doilea, se arată, surprinzător, indiferenți.

Exemplele pot fi înmulțite, fondul baladelor de acest tip, „de curte”, la care se adaugă doinele („de haiducie”, „de cătănie”), fiind întins și variat. Aici interesează fenomenul, capacitatea baladescului de a absorbi datele realității concrete și de a le reaseza în scheme de gîndire perfect credibile și logice în cursivitatea lor dialectică. Istoricul de profesie ar avea motive să vadă aici fenomene care ilustrează tendințe care duc la destrămarea societății feudale. Ele ating demnitatea domnitorului, devenit mai mult domn și mai puțin voievod, produc vînzoleală în organismul statal, distrug identitatea fiecărui tip uman de pe scara ierarhică prestabilită: *domn, prelat, slujbaş, militar* etc. Oricine se trezește în cîmp deschis, cu ochii spre palat și se visează *domn, slujbaş* „de modă nouă”. Răzmerițele pornesc totdeauna de la periferie, ar spune Leo Frobenius. Vorba: „Vodă da și Hîncu ba” exprimă tocmai această criză de autoritate și de identitate. Cine mai este *domn* și cine *om*? Drama istoriei favorizează apariția microtextului „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor”. Partea finală a feudalismului a dus la înmulțirea domnilor (îndeosebi epoca fanariotă), deopotrivă cu a nebunilor. Ce contează dacă unii se schimbă, se „duc” și se „întorc”, spre înveselirea altora? Dar aici se află o judecată ce ține de critica morală, fără a fi angajat mentalul istoric propriu-zis, în afirmațiile lui grave și valorizante.

Note:

1. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către Fiul său Theodosie*. Text ales și stabilit de Florica Moisiș și Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă. București, Editura „Minerva”, 1970, p. 146.

2. *Idem*, p. 217.

3. Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită, Studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 89.

4. Grigore Ureche, *Idem*, p. 182.

5. *Ibidem*, p. 129.

6. Miron Costin, *Opere alese. Letopiseșul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor. Viața lumii*. Texte stabilite, Studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu. București, Editura Științifică, 1976, p. 8.

7. G.Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*. Ediție critică, note, glosar, bibliografie și indice de George Antofi. Prefață de Ovidiu Papadima. București, Editura „Minerva”, 1982, p. 533.

8. G.Dem. Teodorescu, *Idem*, p. 559-560.